

корупційну ситуацію, яка склалася в Україні. Наразі потребуються рішучі кардинальні кроки для протидії корупції. Саме завдяки запропонованій градації суб'єктів, уповноважених на здійснення заходів із запобігання та протидії корупції, а також введенню відповідальності за невжиття заходів із протидії корупції для всіх суб'єктів можна значно знизити рівень корупції в Україні та зупинити її зростання.

Список використаної літератури:

1. Висновок на проект Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» № 7487 від 17.12.2010 р. // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39289.
2. Зауваження до проекту Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» Головного юридичного управління № 7487 (2 читання) // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39289.
3. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005.
5. Про засади запобігання і протидії корупції: Проект Закону України від 18.02.2011 р. // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39289.

Надійшла до редакції 16.02.2011

ДЖУЖА О.М., доктор юридичних наук, професор
КАРПЕНКО С.М., магістр права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.9

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІКТИМІЗАЦІЇ ТА ДЕВІКТИМІЗАЦІЇ ЯК РІЗНОВИДІВ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядаються питання кримінологічних засад віктимізації та девіктимізації як різновидів профілактичної діяльності.

Ключові слова: віктимізація, девіктимізація, профілактична діяльність.

Рассматриваются вопросы криминологических основ виктимизации и девиктимизации как разновидностей профилактической деятельности.

Ключевые слова: виктимизация, девиктимизация, профилактическая деятельность.

The questions of criminology bases of viktimy and deviktimy are considered as varieties of prophylactic activity

Key words: viktimy, deviktimy, prophylactic activity.

На тлі загострення соціально-політичних проблем і протиріч, які виступають джерелом віктимізації українських громадян, зростає її криміногенна складова, викликана активізацією злочинності, що робить замах на права, свободи та інтереси особи. У своїй сукупності кримінальні процеси такого роду уражають різні соціальні прошарки і групи населення, одночасно стимулюючи зростання їхнього віктимологічного потенціалу. При цьому процес інтенсивної віктимізації населення відбувається не просто симетрично щодо криміногенних проявів: змінюється структура віктимності населення, трансформується та інтенсифікується його розподіл на соціальні групи [1].

На жаль, у вітчизняній та у зарубіжній віктимологічній літературі недостатньо робіт [2], спеціально присвячених з'ясуванню особливостей віктимності соціальних статусів стосовно найважливіших тенденцій сучасної стратифікації суспільства.

Вітчизняні віктимологи [3] переважно розглядають питання індивідуальної та групової віктимності щодо того або іншого виду злочину (насильницьких злочинів проти особи, шахрайства, комп'ютерної злочинності, злочинності на автотранспорті тощо). Зарубіжні вчені [4, с. 261] зосереджені на питаннях віктимності соціальних статусів у різних сферах життєдіяльності: найманій праці, побутової, сексуальної та ін. Більш глибокого дослідження вимагають зміни сучасних параметрів віктимології соціальних статусів, що відносяться до традиційно віктимних, а також тих, які набувають цих якостей під впливом глобалізаційних процесів або процесів міграції, урбанізації,

соціалізації і десоціалізації. Актуальним є порівняльний аналіз особливостей віктимних соціальних статусів в Україні та на Заході, визначення віктимного потенціалу загроз міжнародного тероризму, аналіз впливу на віктимність окремих соціальних груп транснаціональної злочинності, що набуває особливого значення останніми роками.

Таким чином, утворюється і зміцнюється відносно нова для науки кримінології проблема кримінологіко-віктимогенної стратифікації суспільства, що вимагає самостійного дослідження на рівні як теорії кримінології, так і практики запобігання злочинам.

При цьому вектори розвитку суспільства початку XXI ст. складаються в силовому полі взаємовідносин двох основних чинників:

- наслідки демонтажу соціалістичної моделі розвитку суспільства;
- вплив тих тенденцій сучасного суспільства, які прийнято позначати поняттям глобалізації.

Дія першого чинника зумовила появу цілого комплексу негативних процесів, які в майбутній перспективі розвитку суспільства можуть стати незворотними. По-перше, це стратифікаційний хаос, що проявився для більшості громадян у зростанні соціальної незахищеності, втраті соціальних орієнтирів, маргінальності і десоціалізації. По-друге, різке зниження рівня життя населення, формування феномена хронічної бідності. По-третє, політизація соціальних і міжетнічних конфліктів. По-четверте, девальвація традиційних етично-правових цінностей та ідеалів. Ці та інші негативні процеси і явища за умови неефективності важелів державного управління призвели до різкого зростання ступеня кримінальних загроз для населення і, відповідно, його інтенсивної віктимізації [5].

Злочинність, як відомо, не має національності. Те ж саме можна сказати і про її соціально-класову приналежність. Вчення про кримінологічну віктимологію, навпаки, засновано на визнанні будь-якої людини потенційною жертвою злочину, виходячи перш за все з її якостей представника тієї або іншої етнічної чи соціальної групи. Це багато в чому обумовлено зростанням у всьому світі, включаючи й Україну, процесів міжетнічної і міжконфесійної напруженості, конфліктності, протиставлення, що часто набувають кримінологічного характеру. Перспектива девіктимізації буде для особи тим більше досяжною, чим більш детально вчені-кримінологи зможуть виявити всі загрози кримінального характеру, щодо яких особа вражена як представник певної соціальної групи. Це, безумовно, відкриває перед кримінологіко-віктимологічним вченням шлях до інтеграції соціологічних і соціально-правових знань [6, с. 209-218].

Історія розвитку кримінологічних вчень, їх становлення в сучасній віктимологічній теорії і практиці має стимулювати кримінологів на пізнання багатьох соціальних характеристик реальних та потенційних жертв злочинів (соціальний статус, місце невиробничих, побутових, сімейних та інших міжособових відносин), що підвищують імовірність злочинного посягання стосовно конкретної особи, яка є представником певної соціальної групи (страти). У центрі таких досліджень знаходиться саме статус людини у суспільстві, можливість вчинення проти неї злочинів певного виду, співвідношення віктимостворюючих чинників соціального та індивідуального порядку, способу життя та поведінки індивіда. Вивчення результатів дослідження вітчизняних і зарубіжних віктимологів, кримінологів, соціологів, психологів, правознавців [7] дозволяє зробити висновок про існування суспільного попиту на систематичне і різнобічне виникнення проблем, пов'язаних із визначенням параметрів соціальних статусів, що сприяють перетворенню їх представників в об'єкти злочинних посягань. Зростання уваги до цих аспектів віктимологічного дослідження потенційних і актуальних жертв злочину пов'язано з масштабними змінами в соціальній структурі суспільства, обумовленими як внутрішніми закономірностями розвитку соціумів, так і глобалізаційними процесами, що торкаються практично усієї країни.

Віктимність – це природна властивість окремих людей. «Невіктимна особа» теж може стати жертвою злочину, і не тільки через особисті, але й зовнішні щодо неї чинники.

На сьогоднішній день у вітчизняній віктимології прийнято розрізняти індивідуальну, видову, групову і масову віктимність [8]. Остання точніше за все визначається ступенем «ураження» населення, що виявляється у безлічі різнохарактерних індивідуальних віктимних проявів, які детермінують вчинення злочинів і спричинення шкоди.

Групова віктимність є певним елементом масової віктимності. Вона виступає специфічною характеристикою окремих категорій населення, котрі володіють схожими соціальними, демографічними, психологічними, біофізичними та іншими якостями, що свідчить про ступінь

їх схильності за певних обставин ставати жертвами злочину. Необхідність виокремлення в особливу категорію масової віктимності викликана перш за все станом злочинності на сьогодні, процесом криміналізації нових суспільно небезпечних діянь, жертвами яких стають цілі групи громадян, об'єднаних за будь-якими схожими ознаками. Такими ознаками можуть бути, наприклад, місце проживання, національність, стать тощо. Потрібно враховувати і те, що людина стає віктимною і, зрештою, віктимізується, як правило, саме через те, що є членом якої-небудь групи або суспільства. Запобігти такій потенційній віктимізації, тобто реалізувати мету віктимологічної профілактики можна за допомогою тієї групи, до якої належать особа, за умови відповідного правового виховання.

У сучасній літературі методологічно і онтологічно віктимність пропонується розглядати як феномен, що реалізовує себе на трьох рівнях: індивідуальному, особливому і загальному.

На індивідуальному рівні віктимність виявляється у злочинних діях із нанесенням шкоди або залишається потенційною можливістю окремої особи стати жертвою злочину за певних умов та обставин. На другому, особливому рівні можна розглядати віктимність окремих груп населення (жінок, дітей, осіб похилого віку, мігрантів) або в окремих сферах суспільного життя (побутова, професійна). На третьому, загальному рівні віктимність розуміється як масове явище [9].

Якщо прийняти класифікацію видів віктимності, запропоновану А.Л. Репецькою: 1) віктимогенна деформація особи; 2) професійна або рольова віктимність; 3) вікова віктимність; 4) «віктимологічна патологія», – то питання про ступінь віктимності соціальних страт може бути конкретизоване визначенням того, який з цих видів є характерним для даної страти, яким чином у цій страті поєднуються один з одним різні види віктимності. Отже, можна виявити не тільки страти з підвищеною або зниженою віктимністю, але і назвати властивий для них тип віктимності [10].

Перспективним видається досвід розгляду віктимності як форми відхилення від норм і правил безпечної поведінки, оскільки такий підхід припускає можливість класифікації форм віктимної активності залежно від інтенсивності такого відхилення, а також можливість дослідження соціальних умов, що визначають віктимність осіб. Вперше таку спробу зробив Д.В. Рівман [8], який зазначив, що існує нульовий рівень, нормальна, середня і потенційна віктимність усіх членів соціальної групи, що обумовлена існуванням у суспільстві злочинності.

Якість віктимності не набувається особою – остання просто не може бути не віктимною. Якщо конкретизувати цю думку, то слід визнати наявність специфічного «фону віктимності», властивого кожній соціальній групі та вражаючого осіб, які до неї належать. «Фон віктимності» є динамічною категорією, що фіксує якісно-кількісні параметри соціальних процесів криміналізації соціуму стосовно конкретної соціальної групи.

Розширенням поняттям віктимності є поняття віктимізації, що означає процес або результат підвищення рівня віктимності особи або суспільства [11, с. 42-43]. Реалізація процесу віктимізації, що є рухомим та динамічним явищем, у своїй більшості виявляється як обумовлена взаємодія різних складових компонентів. Причини віктимізації – це сукупність обставин у житті людей і суспільства, що детермінують процес перетворення даної особи у жертву злочину або сприяють реалізації цього процесу. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного і суб'єктивного характеру, що нарощують ступінь віктимності, істотно полегшують можливість виникнення конфліктів, нагнітають ескалацію віктимогенної ситуації. Причини та умови віктимізації населення виявляються як на масовому (політичні, соціально-економічні, культурно-інформаційні), так і на індивідуально-груповому рівнях. Віктимізація на одиничному рівні повинна характеризуватися даними про вид злочину, час, місце і спосіб його вчинення, соціально-демографічні, психофізіологічні, правові та інші особливості потерпілого. Складання і співставлення зазначених характеристик у рамках кримінологічного дослідження при активному використанні методологічного інструментарію і даних соціологічної науки дозволяє вченим одержувати розширену інформацію про особливості віктимізації соціальних груп, що мала місце на певній території за певний проміжок часу. В такому контексті нерідко можна зустріти трактування віктимізації як процесу перетворення особи в жертву злочину і результат цього процесу як на масовому, так і одиничному рівнях [12].

Слід зазначити, що з подібним підходом ми також навряд чи можемо погодитися. З урахуванням вищенаведеної характеристики віктимності віктимізація визначається не просто як процес перетворення особи або соціальної спільноти у жертву, а скоріше як процес перетво-

рення їх у потенційну жертву. Проте ця потенційність є високим ступенем готовності до своєї актуалізації. В даному випадку доцільно пригадати класичне вчення Аристотеля про різні ступені потенційного і актуального буття. З його врахуванням трактування віктимізації як процесу підвищення ступеня віктимності вбачається оптимальним.

На відміну від віктимізації, девіктимізація являє собою вид профілактичної роботи, метою якої є нейтралізація або усунення негативних наслідків віктимізації, а також реабілітація конкретних жертв злочинів. Процес віктимізації включає складну систему явищ, пов'язаних з участю жертви у формуванні злочинного мотиву; взаємодію зі злочинцем в умовах конкретної життєвої ситуації; вчинення щодо жертви насильницького злочину, що спричиняє певні злочинні наслідки. У цьому значенні прийнято вирізняти чотири рівні віктимізації, при цьому враховуються як параметри віктимізації особи, так і параметри віктимізації соціальних груп.

Перший рівень складається з відомостей про безпосередні жертви злочинів, отриманих у процесі розслідування кримінальних справ, або про латентні жертви, виявлені в результаті віктимологічних дослідів, і заподіяний їм збиток. *Другий рівень* включає дані про членів сім'ї жертви, опосередковано потерпілих від злочинів, вчинених стосовно їх близьких. *Третій рівень* охоплює інші соціальні групи (трудові колективи, друзі, знайомі, сусіди та ін.), яким у результаті хоча і непрямой злочинної дії також заподіюється шкода. *Четвертий рівень* – соціальний, припускає існування негативних наслідків вчинення злочину для цілого регіону або усього суспільства. Безумовно, найбільш гостро і відчутно виглядають наслідки віктимізації на перших двох рівнях, що мають прояв у вигляді загибелі людей, отриманні тілесних ушкоджень, втрати працездатності, психологічних травм із приводу втрати близьких, матеріальних витрат на лікування, похорони тощо.

У кримінологічній літературі поняття «віктимізація» частіше за все пов'язують із ростом злочинності та її наслідками, причому з основним акцентом на кількісну сторону цього явища. На думку І.В. Ліманської, таке розуміння віктимізації звучує її змістовне значення; не враховує її співвідношення з процесом криміналізації, а також значущості її прояву на індивідуальному рівні. З цим підходом слід погодитися, оскільки віктимізація і криміналізація є парними, тісно пов'язаними в соціальному плані кримінологічними категоріями. При цьому віктимізація є складовою, хоча і специфічною, процесу криміналізації суспільства. Лише єдність цих показників може дати уявлення про картину злочинності у суспільстві, яка на сьогоднішній день вимагає істотної корекції з урахуванням того, що статистика правоохоронних органів (стосовно обліку потерпілих) є вельми недосконалою, приховує справжню ситуацію і масштаби збитків, заподіяних населенню і державі в цілому [13].

Сьогодні в кримінологічний обіг необхідно вводити поняття «заходи віктимологічного примусу», вважаючи, що такими є обов'язкові правила нормативного характеру, закріплені відповідними санкціями [14]. Як такі повинні виступати вимоги, що пред'являються до безпечного ведення способу життя. Для їх упровадження слід дотримуватися певних правил. Природно, що незначна, але суттєва частка громадян не може досягти такої надійності самозахисту (алкоголіки, безпритульні, повії тощо), але більшість повинна розуміти своє соціальне призначення в суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Плешаков В.А. Понятие и виды угроз криминальной безопасности // Криминологический журнал. – 2006. – № 10.
2. Вишневецкий К.В. Криминогенная виктимология социальных статусов в современном обществе. – Краснодар, 2005.
3. Криминологічна віктимологія: Навч. посіб. / Моїсєєв С.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Джужа. – К., 2006.
4. Ривман Д.В., Устинов В.С. Виктимология. – СПб., 2000.
5. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы). – Одесса, 2000.
6. Плешаков В.А. Криминологическая безопасность и система ее обеспечения в современных условиях // Россия в современном мире: проблемы, поиск, решения: Науч. труды ИМПЭ им. А.С. Грибоедова. – М., 2005. – С. 209-218.
7. Христинко В.Е. Психология поведения жертвы. – Ростов н/Д, 2004.
8. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб., 2002.
9. Виктимология: Учеб. пособ. / Т.В. Варчук, К.В. Вишневецкий; под ред. С.Я. Лебедева. – М., 2009.
10. Репецкая А.Л. Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике. – Иркутск, 1994.
11. Криминологія: Навч. посіб. / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.; За заг. ред проф.

Джужі О.М. – К., 2009.

12. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / О.М. Джужа, О.Г. Кулик, В.В. Василевич та ін.; За заг. ред. О.М. Джужі. – К., 2006.

13. Лиманская И.В. Виктимологическая профилактика насильственных преступлений против личности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002.

14. Арефьев А.Ю. Проблемы виктимологической профилактики квартирных краж, грабежей и разбойных нападений на квартиры: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 1994.

Надійшла до редакції 18.11.2010

БОГАТИРЬОВ І.Г.,

доктор юридичних наук, професор

(Поліцейська фінансово-правова академія)

УДК 343.9

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЗБРОЇ

Стаття присвячена науковим поглядам на проблему протидії злочинам, що вчиняються з використанням зброї, в Україні.

Ключові слова: наука, проблема, протидія, злочини, зброя.

Стаття посвящена научным взглядам на проблему предупреждения преступлений, совершаемых в Украине с использованием оружия.

Ключевые слова: наука, проблема, предупреждение, преступление, оружие.

The article is devoted to scientific looks to the problem of combatting crimes committed in Ukraine with the use of firearms.

Keywords: science, problem, counteracting, crimes, firearms.

Злочинність на сучасному етапі характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька. Наявність озброєння – одна з умов формування та діяльності злочинних груп. Тому є всі підстави стверджувати про актуальність проблеми протидії злочинам, що вчиняються із використанням зброї.

Крім того, в умовах науково-технічного прогресу, зростання технічної підготовки окремих громадян полегшилось виготовлення у підпільних майстернях зброї високої якості та у досить великій кількості, а також її нових різновидів. Злочини, які вчиняються із використанням зброї, є базою для вчинення інших, більш тяжких злочинів, сприяють здійсненню злочинних намірів, які у більшості випадків призводять до особливо тяжких наслідків.

Дослідження в галузі обігу зброї, що проводяться в Україні, характеризуються розглядом або широкого кола питань, наприклад кримінально-правової охорони громадської безпеки в цілому, або з позицій окремих галузей права, як-от: кримінального права, криміналістики, кримінального процесу, адміністративного права.

Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених О.М. Бандурки, В.І. Борисова, В.К. Грищука, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, А.А. Герцензона, П.Ф. Гришанина, О.М. Джужі, В.М. Кудрявцева, Б.Г. Капустіна, Л.Н. Колодкіна, Н.Ф. Кузнецової, Л.М. Кулик, І.П. Лановенка, О.М. Литвака, В.Г. Лихолоба, М.М. Майстренко, В.О. Негодченка, О.М. Сарнавського, О.С. Фролова та ін. Ці автори зробили значний внесок у теорію і практику протидії злочинності у сфері незаконного обігу предметів озброєння.

Слід додати, що правопорушення, які вчиняються з використанням вогнепальної зброї, є суспільно небезпечними діяннями, що суттєво впливають на стан громадської безпеки в країні.

Сучасний стан злочинності, за даними кримінологів, характеризується тенденціями до зростання. Сьогодні значно зростають роль і місце наукових досліджень у формуванні кримінологічних засад запобігання та припинення окремих видів злочинів у межах розвитку сучасної кримінологічної політики України, в тому числі злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є вогнепальна зброя. Останні дослідження у галузі кримінального, адміністративного права, кримінології свідчать про зацікавленість вчених цією проблематикою.

